

УДК 336.02

ПОДАТКОВА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ищенко В.В., асистент (НУ ДПС України)

Статтю присвячено актуальним питанням забезпечення фінансової безпеки держави, зокрема податковій безпеці. Визначається місце та роль оподаткування у системі фінансової безпеки країни.

Ключові слова: фінансова безпека, податкова безпека, податки, податковий потенціал.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими та практичними завданнями.

Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, які централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних та законодавчо встановлених потреб. Надання державою суспільних благ та послуг, які пов'язані із створення нових робочих місць та підтримкою загальної зайнятості, соціальним забезпеченням, освітою та охороною здоров'я, охороною природного середовища та безпекою. Також кількість та якість суспільних благ та послуг практично цілком залежить від податкового потенціалу країни, ефективності та стійкості податкової системи.

Роль оподаткування в сучасних економічних системах надзвичайно велика: податки є не тільки каналом дохідної частини бюджету, але й через усі ланки фінансової системи держави формують фінансові відносини з юридичними та фізичними особами. З податковою системою та податковою політикою пов'язані інтереси суспільства, держави, господарюючих суб'єктів та усіх верств населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблем фінансової безпеки держави зробили вітчизняні та зарубіжні науковці: М.М. Єрмошенко, В.Т. Шлемко, Б.В. Губський, А.І. Сухоруков, В.К. Сенчагов, О.С. Власюк, О.І. Барановський. Однак питання оцінки ролі податкової складової фінансової безпеки ще недостатньо вивчені та потребують подальших досліджень.

Мета дослідження – визначити місце та роль оподаткування у системі фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Вплив податків на рівень фінансової безпеки проявляється у створенні сприятливих умов господарювання в економіці, сприятливого інвестиційного клімату, збалансуванні руху капіталів тощо. Окрім сприятливих умов податки можуть сприяти формуванню непривабливого інвестиційного клімату та гальмувати підприємницьку ініціативу, що матиме

негативний вплив на рівень фінансової безпеки держави.

Податковий потенціал країни визначається загальноекономічним потенціалом. В свою чергу податки впливають на стан економіки загалом, стан бюджетної системи, системи міжбюджетних відносин. Від податків цілком залежить здатність держави виконувати свої соціальні, економічні, правоохоронні, оборонні та інші функції. А в умовах кризи податки та податкова політика істотно впливають на фінансову та національну безпеку держави.

Податкова безпека держави є однією з найважливіших складових фінансової безпеки, без забезпечення якої практично неможливо вирішити проблему оптимізації рівня оподаткування. Проте на сьогодні в Україні не створено нормативно-правову основу формування системи податкової безпеки держави. Виходячи з цього, актуальним постає питання щодо забезпечення держави оптимально необхідним обсягом податкових надходжень, відповідно до вимог економічної політики. На сьогодні відсутня система показників, що характеризували б податкову безпеку держави, тому важливим є розробка такої системи. Єдиним показником ефективності функціонування податкової системи, а отже і податкової безпеки є рівень податкового навантаження на платника податків, але і його кількісне та якісне вираження є неточним.

Вплив податків на економіку подвійний. Одні з них (ПДВ, акцизи) впливають на виробництво через попит, інші – безпосередньо на виробництво (податок на прибуток) [11, с. 18].

Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізовані державою для задоволення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб, тобто забезпечення життєдіяльності суспільства. Подібні тенденції характерні багатьом країнам світу.

Науковці зазначають, що за умови реалізації певної моделі податкової політики досягаються високі темпи зростання ВВП, таку модель вважають ефективною [7].

Сучасний світ після кризи ліберальної парадигми економічного розвитку відводить

податкам одну з ключових ролей у корегуванні соціально-економічних процесів[4].

Остання світова фінансово-економічна криза ще раз продемонструвала неминучість циклічного розвитку ринкової економіки та змусила уряди розвинутих і постсоціалістичних країн широко використовувати антикризові податкові інструменти з метою подолання економічного спаду та відновлення економічного зростання, а також уникнення серйозних проблем із збалансованістю бюджету [9].

Значення податкової складової в сучасному світі настільки велике, що зміст завдань, які стоять перед податковою політикою, без розгляду їх з позицій взаємозв'язку та взаємовпливу з фінансовою безпекою здатне призвести до втрати послідовності та ефективності податкової стратегії.

Податки і податкова система є одними з основних складових фінансової безпеки, що обґрунтовано наступним [13, с. 176]:

- по-перше, як ресурси, що знаходяться у володінні держави;
- по-друге, як інструменти впливу на економічні і соціальні процеси;
- по-третє, як показник взаємозворотньої залежності функціонування держави від платників податків.

Тобто, в системи оподаткування вбачається: ресурси та інструменти забезпечення фінансової безпеки з одного боку, фактор ризику та залежності – з другого.

Податки в якості ресурсного фактору можуть бути для держави як засобом забезпечення безпеки (зростання податкового потенціалу), так і причиною посилення загроз та ризиків (втрата податкового потенціалу).

Оскільки податкова безпека – це складне та багатогранне явище, то вирішального значення набуває системність, що дає можливість виявити органічну єдність усіх перерахованих аспектів.

Виходячи із вищезазначеного можна визначити податкову безпеку як частину фінансової безпеки держави, яка визначається наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, що забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також забезпечує розвиток реального сектору економіки та соціальний захист населення.

Податкову складову фінансової безпеки держави можна характеризувати наступним чином: як фактор ресурсного забезпечення (можливість наповнення бюджету); як інструмент впливу на економічні та соціальні

процеси (регулююча функція податків); як фактор зворотного зв'язку та залежності держави від платників податків.

Податкова безпека передбачає передусім наявність ефективної податкової системи як основного і достатнього джерела бюджетних коштів:

- для здійснення державних функцій;
- для здійснення виваженої податкової політики, яка стимулює підприємницьку діяльність;
- для підтримки податкового тягаря на рівні, що сприятиме економічному зростанню.

Підкреслимо, що у наукових працях з питань державних фінансів досліджується взаємозв'язок між економічною динамікою і податковим навантаженням. Логіка цього взаємозв'язку полягає у тому, що податки самим фактом вилучення частини доходу впливають на рішення платників щодо намірів використання обмежених ресурсів. Якщо до запровадження податків ринкові механізми забезпечували їх ефективний перерозподіл, то під впливом оподаткування його ефективність може зменшуватися, що негативно вплине на економічне зростання. Чим більше деформацій у ринковому механізмі розподілу ресурсів породжує оподаткування, тим негативнішим будуть його наслідки для економічної динаміки [12, с. 112].

Зокрема В.Грушко виділяє дві основні можливі цілі податкового впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання [2]:

- по-перше, підтримка досягнутого рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання, збереження сформованих рівнів підприємницької діяльності та інвестиційної активності підприємств;
- по-друге, зміна рівня фінансової безпеки, обсягів накопичення й інвестування капіталів, інтенсивності підприємницької діяльності, реструктуризація економіки.

Вплив податків на рівень фінансової безпеки держави здійснюється за допомогою різних важелів (табл.).

Саме через неефективність реалізації податкової політики і функціонування податкової системи в Україні практично унеможливується реалізація стратегічних пріоритетів вітчизняної економічної політики і забезпечення економічної безпеки. Ця проблема пов'язана передусім із податковими ризиками, під впливом яких виникають негативні для податкового середовища економічні наслідки [3].

Важелі податкового впливу на рівень фінансової безпеки

Об'єкти впливу	Важелі впливу
Загальна підприємницька та інвестиційна активність	Усі можливі податкові важелі
Підприємницька та інвестиційна активність в окремих галузях	Галузеві податкові важелі (галузеві податкові пільги, галузева диференціація ставок оподаткування, спеціальні режими оподаткування)
Підприємницька та інвестиційна активність регіону	Регіональні податкові важелі (створення територій пріоритетного розвитку, спеціальних економічних зон, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів тощо)
Стан платіжного балансу	Зміна режимів митного оподаткування
Реальні та фінансові інвестиції	Пільги по миту, багатосторонні угоди щодо запобігання подвійному оподаткуванню тощо
Обсяги податкових надходжень до державного бюджету	Усі можливі податкові важелі

Загрози фінансовій безпеці з боку хиткої податкової політики створюються через дестимулюючий вплив оподаткування на економічну активність в країні, а також через незаплановані втрати бюджету від недоотримання податкових надходжень. Головними наслідками невиваженої податкової політики, які можуть генерувати загрози фінансовій безпеці держави є:

- тіньова економіка;
- наявність та збільшення суми податкового боргу;
- незаконне використання податкових пільг;
- незаконне виготовлення і збут піддакцизних товарів;
- приховування і зниження об'єктів оподаткування;
- проведення сумнівних зовнішньоекономічних операцій.

Також факторами деформації податкової складової фінансової безпеки можуть бути:

- непродумана на довгострокову перспективу та така, що не відповідає переважній більшості населення податкова політика;
- високий рівень оподаткування суб'єктів господарювання, який заважає зростанню підприємницької активності (особливо у сфері інноваційного виробництва);
- корумпованість податкової сфери держави;
- ухід від сплати податків значної частини економічних агентів;
- розширення масштабів та видів тіньової економічної діяльності, яка прихована від оподаткування;
- недостатньо ефективна робота правоохоронних органів щодо запобігання податковим злочинам та правопорушенням;
- наявність суперечностей у законодавстві стосовно регулювання податкових відносин.

Роль податкової складової забезпечення

фінансової безпеки полягає у створенні таких умов господарювання, за яких практично унеможливується зловживання фінансовими (бюджетними) коштами і переорієнтація руху капіталів у тіньову економіку. Поряд з цим податкова система має функціонувати таким чином, щоб була можливість отримувати фінансові ресурси у обсягах, які необхідні для виконання державою покладених на неї функцій.

Зазначимо, що результативність впливу податків на рівень фінансової безпеки багато у чому залежить від реакції підприємницької ініціативи на рівень і способи оподаткування. Серед науковців тривають дискусії з приводу того, які податкові важелі має використовувати держава у той чи інший період свого розвитку і як на них відреагує підприємницька та інвестиційна активність.

Зокрема Дж.Стігліц стосовно зміни податкових ставок та об'єктів оподаткування зазначає, що в ідеальній економіці можна було б пов'язати зменшення і збільшення податків з коливанням валового національного продукту (ВНП), однак лаги у здійсненні добре продуманих програм можуть дестабілізувати становище і посилити коливання ВНП.

Збільшення податкових ставок лише до певної межі стимулює збільшення податкових надходжень, після чого воно сповільнюється. Далі спостерігається або поступове зниження доходів бюджету, або їх різке падіння. Також і такі негативні явища, як висока інфляція, низький рівень нагромаджень, спади виробництва викликані високими ставками оподаткування [5].

Зниження податкових ставок зазвичай призводить до удосконалення системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання, поліпшення умов і результатів підприємницької діяльності, обумовлює підвищення інвестиційної активності. Водночас його негативними наслідками є скорочення податкових надходжень до бюджету, у

тому числі з причини виникнення часового лагу між термінами, коли було знижено податкові ставки та коли започатковується висхідна економічна динаміка [2, с. 53].

Диференціація податкових ставок є передумовою ефективної регулювальної дії податків: це і стимулювання розвитку малого бізнесу, і сприяння розвитку окремих галузей економіки [6].

Зниження рівня оподаткування, надання пільг інвестиційного спрямування можуть перетворюватися на інструмент конкурентної боротьби, який дає можливість виключно за рахунок податкових преференцій отримувати конкурентні переваги [10].

Вплив оподаткування на рівень фінансової безпеки може здійснюватися через ставки оподаткування (зниження, підвищення, диференціація), базу оподаткування (через включення або виключення окремих операцій з бази оподаткування) або перекладання податків (через узгодження механізмів справляння прямих і непрямих податків, особливості оподаткування доходів громадян).

Багатьма видатними економістами розглядалося питання впливу податків на економіку. Одним із найбільш відомих представників школи фізіократів – французький економіст Ф.Кене, у розробленій ним економічній таблиці поставив питання про органічний зв'язок податків і відтворювального процесу [8, с. 39]. Однак застосування будь-якого фінансового важеля завжди ставить питання про оцінювання його ефективності.

На сьогодні фінансова теорія не дає вичерпної відповіді щодо механізму оцінки системи оподаткування. Вживається поняття фіскальної та економічної ефективності податків, однак навіть до їх тлумачення однозначні підходи відсутні, що ускладнює практичний аналіз оцінювання впливу оподаткування на стан фінансової безпеки держави.

Загалом ефективність – це співвідношення результатів і витрат. Однак навіть із такого початкового визначення вже виникає суперечність, що вважати результатом, а що витратами. Це зумовлено двоїстістю природи оподаткування, з одного боку держава має мобілізувати достатній і її розумінні обсяг податків, щоб забезпечити виконання її функцій. Далі цю величину можна порівняти з витратами на збір податків і якщо сума витрат виявилася низькою порівняно із сумою зібраних податків, то справляння податків можна вважати ефективним. Проте це лише одна сторона проблеми, оскільки якщо у розумінні платників зібрана сума податків виявиться великою, то це може викликати стримування підприємницької та інвестиційної активності, перехід бізнесу у тінь, що у наступному періоді призведе до скорочення

обсягів зібраних податків. У такому випадку систему оподаткування не можна вважати ефективною.

З точки зору визначення впливу оподаткування на рівень фінансової безпеки держави, оцінювати ефективність оподаткування необхідно окремо для оподаткування доходів і споживання, адже ефективність оподаткування залежить від механізму справляння кожного податку. Кожен з податків має певний зміст, фактори впливу і критерії результативності.

Оцінка ролі оподаткування в системі фінансової безпеки визначається загальними принципами, критеріями та показниками фінансової безпеки. Оподаткування є фактором такого розвитку економіки, за якого будуть створені умови стабільного розвитку економіки, збереження економічного суверенітету держави та успішного протистояння впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Виступаючи фактором фінансової безпеки, система оподаткування сприяє забезпеченню такого розвитку економіки, фінансової системи та фінансових відносин, за якого будуть сформовані відповідні фінансові умови та достатні фінансові ресурси для соціально-економічної стабільності, збереження цілісності і ефективності фінансової системи (грошово-кредитної, бюджетної, податкової тощо) та розвитку суспільства в цілому.

Роль податків як фактору фінансової безпеки або загрози залежить від конкретної соціально-економічної ситуації в країні, особливостей етапу економічного розвитку, характеру економічної політики, стабільності державної влади та наявності/відсутності кризових явищ розвитку світової фінансової системи. Кризовий стан держави та економіки, помилки фінансової політики та загальна слабкість державного управління призводять до кризи податкової системи тим самим перетворюючи її в реальну або потенційну загрозу фінансовій безпеці держави.

Способом оптимізації податкової складової фінансової безпеки держави може слугувати налагоджений податковий механізм як сукупність методів, які регламентують податкові відносини держави та платників податків.

На макrorівні податковий механізм включає прогнозування, регулювання та контроль.

Податкове прогнозування являє собою діяльність стосовно обґрунтування обсягів податкових надходжень на різних рівнях, оцінки можливостей використання певних податків (ставок, пільг) для програм соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому. В процесі податкового прогнозування вирішуються питання регулювання податкових відносин та визначаються податкові надходження на перспективу. Помилку у податковому прогнозуванні загрожують дисбалансом бюджету,

можуть призвести до бюджетного дефіциту та несуть загрозу фінансовій безпеці.

Податкове регулювання передбачає, передусім, створення стабільної законодавчої бази у сфері оподаткування, а також побудова ефективної системи адміністрування податків.

Податковий контроль покликаний забезпечити повноту податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, створити умови, які запобігатимуть ухилянню від сплати податків. Для ефективності такої роботи дуже важлива повноцінна нормативно-правова база, яка передбачає наявність суворо визначених, стійких правил поведінки учасників податкових правовідносин тощо.

На макрорівні важливим компонентом податкового механізму виступає податкове планування, яке необхідне для оптимізації податкових платежів підприємства без порушення діючого законодавства. Специфічним об'єктом податкового планування виступають фінансово-економічні відносини платників податків з державою. Зокрема в умовах високого податкового навантаження оптимізація податкових платежів дозволяє підприємству виявити та ефективно використовувати наявні резерви.

Світова практика доводить, що заходами підвищення податкової безпеки є оптимізація кількості податкових платежів та зборів; впровадження оподаткування, яке піддається легкому обліку; спрощення процедур заповнення податкових документів; відмова від необґрунтованих податкових пільг; забезпечення суворого дотримання податкового законодавства.

Важливою умовою забезпечення фінансової безпеки є побудова ефективної податкової системи та забезпечення ефективного запобігання податковій та економічній злочинності.

Особливістю економічної та податкової злочинності є високий ступінь латентності, що обумовлено наступним: відсутність потерпілих осіб, які зацікавлені в їх виявленні та розкритті (за виключенням держави в особі уповноважених органів); тривалий проміжок часу між скоєнням та виявленням злочину; винахідливість злочинців, використання ними недосконалості податкового законодавства для розробки напівлегальних схем уникнення оподаткування або значне заниження їхнього розміру; складність та недостатня відпрацьованість міжнародної взаємодії органів податкового контролю стосовно ухилянню від оподаткування експортно-імпортних операцій (як фіктивних, так і реальних). На думку аналітиків, кількість злочинів у податковій сфері, які виявляються не перевищують 5% від здійснених [1, с. 28-29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В цілому негативні наслідки податкових злочинів для фінансової безпеки

різноманітні, зокрема:

- недоотримання бюджетом коштів від податкових платежів і як наслідок недофінансування важливих суспільних потреб;
- порушення законів ринкової конкуренції за рахунок одержання підприємствами-неплатниками низки переваг;
- порушення принципу соціальної справедливості відносно добросовісних платників податків, тощо.

Насамкінець зазначимо, що неефективна податкова політика та прорахунки у діяльності державних органів влади несуть в собі загрози фінансовій безпеці послаблюючи фінансову систему країни і потребують подальших досліджень з метою їх уникнення в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бембетов А. П. Предупреждение экономической преступности в сфере налогообложения: Учебное пособие. / А. П. Бембетов. – М. : АНП ФСНП, 2005. – 248 с.
2. Грушко В. Фінансова безпека бізнесу: податковий аспект / В. Грушко, С. Лаптев, Л. Кошембар. – К. : Університет економіки і права «Крок», 2010. – 256 с.
3. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика [монографія] / О. М. Десятнюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 312 с.
4. Загорський В. С. Новітні податкові реформи у країнах Європейського Союзу та орієнтири для податкової політики в Україні / В. С. Загорський, В. М. Мельник, Т. В. Кошук // Наукові праці НДФІ. – 2010. – Випуск 3(52). С. 3-17.
5. Ковальчук К. Функції податків та їх реалізація в податковій системі України / К. Ковальчук, Т. Рева // Вища школа. – 2008. – №10. – С.79-83.
6. Максимова Л. П. Вплив системи податкового регулювання на конкурентоспроможність вітчизняної економіки / Л. П. Максимова, Д. С. Федорченко // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 56-63.
7. Мельник В. М. Використання податкових інструментів в умовах становлення ринкової економіки / В. М. Мельник, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 46-57.
8. Налогообложение: теории, проблемы, решения / под. общ. ред. В. П. Вишневого. – Донецк : ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
9. Озерчук О. В. Розвиток економічних теорій анти циклічного податкового регулювання / О. В. Озерчук // Наукові праці НДФІ. – 2011. – №2(55). – С. 55-64.
10. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – 454 с.

11. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України: Монографія / А. І. Сухоруков. – К. : НППМБ, 2005. – 140 с.

12. Фінансово-монітарні важелі економічного розвитку: В 3 т / За ред. А. І. Даніленка / Т. 1: Фінансова політика та податково-

бюджеті важелі її реалізації / За ред. А. І. Даніленка. – К. : Фенікс, 2008 – 468 с.

13. Экономическая безопасность: Производство–Финансы–Банки / Под ред. В. К. Сенчагова – М. : ЗАО «Финстатинформ», 1998 – 621 с.

Аннотація. Стаття посвящена актуальним вопросам обеспечения финансовой безопасности государства, в частности налоговой безопасности. Определяется место и роль налогообложения в системе экономической безопасности страны.

Ключевые слова: финансовая безопасность, налоговая безопасность, налоги, налоговый потенциал.

Summary. This article is dedicated to the current issue of financial security, including security tax. Determine the place and role of taxation in the system of financial security.

Keywords: financial security, security tax, taxes, tax potential.

*Рецензент д.е.н., професор НУ ДПС України Лісовий А.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Назаренко І.Л.*

УДК 334.012

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ЩОДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ КЛАСТЕРІВ

Карпенко О.О., к.е.н., доцент (КДАВТ ім. П. Конашевича-Сагайдачного)

Проаналізовано інструментарій, методи та підходи щодо ідентифікації кластерів.

Ключові слова: кластер, інструментарій, методи, підходи щодо ідентифікації кластерів.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. На сьогодні особливої актуальності набуває процес науково-виробничої інтеграції підприємств, одним з найбільш результативних шляхів якої є використання кластерного підходу. В сучасних умовах кластери визнані однією з найефективніших форм інтеграційних систем. Кластерний підхід дає змогу об'єднати підприємства, уряд і місцеві інституції для ведення конструктивного діалогу в напрямі підвищення результатів діяльності та пропонує дієві механізми співробітництва бізнесу й уряду.

Забезпечення сталого економічного зростання як окремих підприємств, так і вітчизняної економіки в цілому в сучасних умовах суттєво залежить від активного використання концепції кластерного розвитку на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з організацією кластерів, їх ідентифікацією, функціонуванням, тенденціями та перспективами розвитку розглядали в численних

працях такі зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Портер [1], Ю.Г. Лаврікова [2], Л.С. Марков, М.А. Ягольніцер [3], Л.А. Рибчинська [4] та інші.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. В сучасних умовах в Україні кластерний підхід ще недостатньо досліджено. Аналіз праць щодо застосування кластерного підходу до розвитку регіонів зокрема та економіки держави в цілому свідчить про недостатність висвітлення теоретичних аспектів та практичних інструментів ідентифікації кластерів. Отже, проведення дослідження щодо узагальнення методів ідентифікації кластерів з метою прискорення темпів їх розвитку для підвищення конкурентоспроможності економіки України є актуальним.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та систематизація інструментарію, методів та підходів щодо ідентифікації кластерів як елемента кластерної політики держави.